

ENSIMMÄISTEN SUOMENKIELISTEN NÄYTELMIEN KIELI

SILVA KIURU

Kiinnostuin 1800-luvun varhaisten suomenkielisten näytelmien kielestä, koska pidin mahdollisena, että repliikkien kieli poikkeaisi kirjoittajan muissa teksteissään käyttämästä niin sanotusta kirjakiielestä. Näyttelijäthän puhuvat vuorosanoja; olisiko niiden sepittäjä yrittänyt jäljitellä puhetta esimerkiksi käyttämällä tuntemaansa kansankieltä? Entä onko henkilöitä pyritty erottamaan toisistaan kielellisin keinoin? Puhuuko nuori neitonen 1840-luvun näytelmässä toisenlaista suomea kuin pappi tai tuomari?

Suomenkieliset näytelmätekstit olivat 1800-luvun alkupuoliskolla ja 1850-luvulla harvinaisia. Niitä julkaistiin joskus viikkolehdistä, katkelma kerrallaan, joskus kirjasina. Varhaisten suomenkielisten näytelmien tekijöitä olen löytänyt kahdeksan. Länsisuomalaisia ovat Jaakko Juteini (1781–1855), J. F. Granlund (1809–1874), Antero Varelius (1821–1904) ja Heikki Seliini (1824–1882), itäsuomalaisia J. F. Lagervall (1787–1865), Pietari Hannikainen (1813–1899), Thomas Friman (1821–1886) ja Fredrik Ahlqvist (1829–1876). Heistä ovat yhden näytelmän miehiä Granlund, Varelius, Seliini, Friman ja Ahlqvist. Hannikainen oli tuotteliain: hänen sepittämiään tai kääntämiään näytelmiä on yhteensä 13. Niistä yhdeksän on julkaistu, ja lisäksi on tallessa neljän muun käsikirjoitus.¹ Käsitelien Hannikaisen näytelmiä viimeiseksi ja perusteellisemmin kuin muiden.

Koska varhaisten näytelmätekstien tavoittaminen ei ole aivan vaivatonta, käytän esityksessäni runsaasti näytteitä.

¹ Olen kirjoittanut Pietari Hannikaisen kolmentoista näytelmän tekstit atk-muotoon. Ne ovat tutkijoiden käytettävänä Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksessa.

JAAKKO JUTEININ NäYTELMÄT

Jaakko Juteinin tuotannossa näytelmien merkitys on vähäinen. Vuoropuhelun tapaiset pikku näytelmät, *Pila Pahoista Hengistä* ja *Perhe-Kunda*, painettiin Viipurissa jo 1817; ne ovat huomionarvoisia varhaisuutensa vuoksi. Pila pahoista hengistä julkaistiin toistamiseen 1827; tällöin kieltä hiukan muutettiin.

Juteinin näytelmissä repliikit ovat Juteinin kirjakieltä. Ainoa puhetta jäljittelevänä pidettävä piirre on määrämuotojen *s*-loppuisuus: *Menes, Vaimo parka, tuomaan olutta / Pidä hyvänä mitäs ansainnut olet / Kuingas jaksat / olutta pitää saamas niin paljon kuin nahkas vetää / etkös häpeä sen laisia lukuja lukeissas.*

Lyhyissä vuorosanoissa tuntuu puheen sävy: [*Eikös Isä muista ulkoa jotakuta lukua?*] *Muistan minä muutaman / Engös minä sitä arvannut / Jokos mennään jälle lehti-majaan? / Koskas Manu tulee kotia?*

Joitakin Juteinin muotoja pidettäisiin nykyisin murteellisuuksina, esimerkiksi imperatiivin monikon 2. persoonan muotona hänellä on hämäläinen *-kAi*-tyyppi (Leskinen 1970: 94; Häkkinen 1994: 294): *Ottakai vaari, tyttö raukat, pyhyiden harrastuksista / Pitäkäi uskonne, sallikai muille sitä samaa.* Kuten näytteet osoittavat, kieli ei jäljittele puhetta. Juteinin henkilöiden kielessä ei liioin ole keskinäisiä eroja.

J. F. GRANLUNDIN NäYTELMÄ

Tuotteliaan ja lahjakkaan hämäläiskirjailijan J. F. Granlundin (ks. Hirvonen 1993) näytelmä *Sisaren sukkeluus* on mukaelma ruotsista (*Systersonen* oli ilmestynyt 1847; Klemming 1863–1879). Granlundin näytelmästä tuli suosittu: kolme painosta.

1830-luvulla Granlund oli julkaissut käännöksiä Bellmanin lauluista. Granlundin Bellman-harrastuksia ymmärsi C. A. Gottlund. Sisaren sukkeluus ilmestyikin ensin Gottlundin Suomi-lehdessä 1847. Seuraavana vuonna Gottlund alkoi julkaista kirjasarjaa *Pohjoinen palaa eli kirjallisia huvituksia suomalaisillenki*. Sarjan esikoiseksi hän otti Granlundin näytelmän. Gottlund selittää esipuheessa: »Ensimmäinen – – olkoon nyt tämä Sisaren sukkeluus, kirjutettu Vesilahen puheen murteella, joka on siitäki merkillinen, ja muista mainittava, että se on iho ensimmäinen suomenkielinen iloileminen, eli hauskuttaba (komedi), jota nyt yksinäisellä toimella, koittelevat soaha julkisesti käytetyksi ja näytetyksi, teällä Helsingissä, Teateri-huoneessa, 20:nä tätä Moalis-kuuta vuonna 1848.»

Sisaren sukkeluuden kieli eroaa joiltakin osin 1840-luvun »yhteisestä» kirjasuomesta. Granlundin ratkaisut ovat mietittyjä. Hän on varustanut näytelmänsä esipuheella, jossa hän esittelee syitä, miksi hän poikennut »muutamien ja paikottaisin yhteisestäkin kirjoitus-tavasta». Tärkein syy Granlundin ratkaisuun on se, että hän haluaa näytelmänsä kielen olevan lähellä puhekieltä. Oman murteensa mukaisesti hän kirjoittaa esimerkiksi *muistakko, eppä, vastakkoon*. Granlund on pohtinut myös syntaktisia seikkoja; niinpä hän käyttää runsaasti persoonapronomineja, koska niitä »puhekielessä kuullaan, jonka mukaisen tämänlaisen kirjan tulee olla». Granlund valaisee myös *meitin, teitin, heitin* ja *meidän, teidän, heidän* -pronomien merkityseroja. Omistusliite ei hänen mukaansa kuulu sanaan, jota edeltää *meidän, teidän* tai *heidän*.

Vaikka näytelmän repliikkien kieli on pääpiirteissään samaa kirjakieltä, jota Granlund

käyttää muissa kirjoissaan, kiintyy huomio moniin hämäläisyyksiin: *Oles vai! / pane sinä ne kirjoittaen / jähka mamselli kotio tulee / kuinka äites laita on / Ehkä tuleekin sisartansa noutaan.*

Näytelmän 1848 ja 1853 julkaistujen painosten välillä on runsaasti eroja. Useat kieltä koskevat muutokset ovat systemaattisia. Murrepiirteitä Granlund on lisännyt: *studentti > tutentti / Kukas sitten? > Kukastas? / nuo > noi.*

ANTERO VARELIUKSEN NäYTELMÄ

Antero Varelius oli yksi niistä neljästä nuorukaisesta, jotka 1847 perustivat Suometarlehden. Seuraavana vuonna Varelius sai palkinnon näytelmästään *Vekkulit ja Kekkulit*.

Vekkulit ja Kekkulit on samanhenkinen kuin Pietari Hannikaisen Silmäkääntäjä. Henkilöiden nimetkin vetoavat samanlaiseen komiikantajuun. Vareliuksen näytelmässä seikkailevat muun muassa *Aatami von Sorvi, Hapakuk Paloviinus, Mikkeli Kekkuli, Katteinit Ylpiäs-Feltti ja Kumartel-Tanhuvais*. Verbaalista iloittelua on myös joissakin termeissä: *nuottilo eli Konksääri* 'konsertti', *vapauttakaihko* 'emansipaatio'.

Vareliuksen suomen taito, sanaston rikkaus ja kielen sujuvuus, ilmenee myös hänen näytelmänsä kielessä. Mutta hän ei pyri jäljittelemään puhuttua kieltä. Vuorosanat ovat 1800-luvun puolivälin kielimiehen kirjakieltä, missä virkkeitä pidentävät lauseenvastikkeet ja muut syntaktiset rakenteet, esimerkiksi: *Nyt ovat Oppilaat Kirjaliini ja Mikkeli Kekkuli, mainitun Vara-tuomarin poika, (jotka molemmat arvaten tuntenette) täällä metsästämissä, ja edellinen haluava nähdä nepaani uutta taloa, vaan ei tahtova antaa' toverinsa tietä' että ovat vihattavilla Sorveilla vierassa, sai minun valehtelemaan itseni ryöstöriivariksi Keräjevskiksi ja Aatamin Sipiläksi.*

Joitakin poikkeamia rennompaan tyyliin voi kyllä havaita: *Kallistetaas Sorvi / mutta ollaan me tästä puhumata / Me kaikin mennään Pöllölään / täss' on lasi teitille / muukkun kuljemme vaan / kuinka väräsyt sopiin saadaan / Antakaas mä katson sitä. — Eittämätön osoitus siitä, että Varelius jäljittelee puhetta, ilmenee muutaman kovaäänisen puhuttelun kirjoitusasusta: *Sorvii! Evaa! Ellii!**

Näytelmän 2. näytöksessä oppilas Varonen esiintyy »vaatetettuna tietäjäksi». Varelius käyttää myös murretta erotuskeinona, kun hän muuntaa Varosen tietäjäksi. Tietäjän puhe vilisee murteellisuuksia: *Kosk'en ouk juur perätön tievosta; — — En turhahan ouk maannut yheksä yötä kalmistossa enkä kolmen käärmehen ajuja syönyt / No saisi häntä tehjä, mutta kattoka voan ettei viettä korvoa oisik kuulemassa. Tietäjän kielen poikkeavuus korostuu, kun vastapuolena on varatuomari Simo Kekkuli, joka puhuu seuraavaan tapaan: *No, tahtokaa sitten ilmoittaa' minulle' ensin pari asiaa, jotka suuresti' huolettavat minua. Kontrasti ilmenee selvänä esimerkiksi seuraavissa repliikeissä: Kekkuli. Pahaako ne tietävät! / Varonen. Paljo pahoo tietävätten.**

HEIKKI SELIININ NäYTELMÄ

Heikki Seliinin näytelmä *Rakastuneet Hämeessä* julkaistiin Suomettaressa 12/1850. Tekijä oli Tuuloksessa syntynyt 25-vuotias kiertokoulunopettaja (Hirvonen 1993). Suomet-

taren seuraavassa numerossa ilmestyi Seliinin kertomus *Neitonen Hämeessä*.

Seliini käyttää syntaktisesti kankeahkoa ja morfologisesti viimeisteltyä kieltä. Kertomuksensa kielessä hän yleensä käyttää *ts*:ää (*itsensä, katsomassa, metsässä*), mutta näytelmässä *ts*-yhtymän korvaa *ht* (*ihtensä, kahtellen, mehtässä, ruohtia, tarvihtisinkin*). *ht*:n käyttö ei rajoitu repliikkeihin; kyseessä ei siis ole tarkoituksellinen keino puhekielistää niiden kieltä.

Repliikeissä on kyllä joitakin tahallisia vaikuttavia puheen piirteitä: *vai kyntää sika-kin peltoa / viimmestä voittoa / syövät meitin*. Eloisuutta lisäämään lienevät tarkoitetut korttia pelaavien miesten huudahdukset: *tuusan jievel / no te va pra / vörstor tus venska / si-teen kupen, tavai yks / vot kakoi moi*.

J. F. LAGERVALLIN NäYTELMÄ

J. F. Lagervall sepitti kahdenlaisia näytelmiä, joista useimmat olivat runopukuisia, kalevalamittaisia (jo 1834 *Ruunulinna*; 1847 *Josephi, Judithi, Kaini* ja *Tuhkapöperö*) ja yksi suorasanaisten. Käsittelen vain suorasanaisten kieltä. Tämä *Nimien suomentaminen* julkaistiin Kanavassa 1846, samana vuonna mutta aiemmin kuin Pietari Hannikaisen Joululahjukset-näytelmä. Tyyliltään se eroaa täysin Lagervallin muista näytelmistä. Lagervall oli 1846 jo lähes 60-vuotias. Näytelmän ilmestyttyä Elias Lönnrot lähetti Lagervallille kirjeen, jossa hän neuvoo: »— — kuvauksissa [näytelmissä] pitää olla tarkka vaari puhekielestä — — (Anttila 1985: 446).

Lyhyt ja hauska *Nimien suomentaminen* sopi hyvin Hannikaisen Kanava-lehteen. Näytelmän tarkoituksena oli vastustaa ulkomaisten nimien suomalaistamista. Esimerkkeinä ovat muun muassa *Kotvriti Lekktatius* [= Gotfrid Bläckstadius], *Sakari Pakkmanni* [= Zackarias Backman] ja *Ransi Tinkeltanki* [= Frans Dingeldangel].

Lagervall käyttää murremuotoja eniten vuorosanoissa, mutta kummallista kyllä myös selitysteksteissä, esimerkiksi *itekseen lyöden otsaansa / kirjoittaa ja lukoo*. Samaa kirjavuutta ilmenee myös Hannikaisen Joululahjukset-näytelmän selitysteksteissä. (Tästä jäljempänä.)

Opettaja Bläckstadiusen kirjakielisiin vuorosanoihin sekoittuu murrepiirteitä. Hän uskoo murteisiin: *Kaikkia kieliä tuloo puhua, mutta älkääät Suomalaiset koskaan poiketko murteestaan; se olisi että poiketa suomalaisuuvestaan*. Bläckstadius suomalaistaa termejä: *kestikiiveri kestinantaja / kopia reversistä / toisinto velkakirjeestä / puteli rakko / tikterata sanoskella*.

Lagervallin näytelmän Oluvinen on sama hahmo kuin Hannikaisen silmäkääntäjä. Oluvinen huudahtelee: *vörloot, herra kusiini / Takkar miukast, herra skusiini*. Luukas Kurki on verbaalisesti lahjakkaan Oluvisen puheessa joko *Kuren Luukko* tai *Sluugas Skurck*, tilanteen mukaan. Varsinaisia murrepiirteitä on Oluvisen kielessä vain joitakin: *ansahetta, mäni, teijän*. Myös asianajaja Kurki, »äkkinäinen suomenkielessä», puhuu sekakieltä. Hänen pääosin kirjakielisten repliikkiensä verbit ovat murteellisia: *kuhuttu* 'kutsuttu', *tuuva* 'tuoda', *tuloo, tehään*.

Näytelmän lopussa on tuomarin pitkä repliikki, täynnä verbaalista liioittelua. Lagervall sekoittaa itäisiä äänne- ja muotopiirteitä lainoppineiden lausekiemuroihin: *Mitä kuulustajaan Kurckiin tuloo: niin on sekä vierasmiesten kautta selitetty, kuin myös Kurkilta*

iteltään oikeuven eessä näytetty että hän alusta alkain on vilppiä lyönnyt asiaa pimittääk-sensä; myöskin väärin kirjoittanut velkakirjeen; ja myövyständy toisiin nimiin panemista, oikeihen sijaan. – – Jos hän ei ite löytävy tyköönsanomuksellen linnaan mutta tuloo ruununkyyvillä vietäväksi, niin tuloo hänen istua määrätyt 14 päivää veellä ja leivällä.

THOMAS FRIMANIN NäYTELMä

Gottlundin Suomi-lehdessä ilmestyi 1849 »näytteellinen tarina» *Hyvä lapsi*, jonka teki-jäksi merkitty F–n on Thomas Friman, opettaja ja kääntäjä (Hirvonen 1993). En ole saa-nut selville Frimanin näytelmän lähtötekstiä enkä sitäkään, onko kyseessä käännös tai mukaelma. Lähtöteksti on saattanut olla saksalainen tai venäläinen, ruotsia Friman ei osannutkaan (Löppönen 1933). Käännökseen viittaavia piirteitä näytelmän kielessä on runsaasti, varsinkin lauserakenteissa, esimerkiksi *Minlainen huvitus voipi olla suurempi kuin näkeminen rakkaan lapsensa menestyksiä, jotka joka päivä enentävät syämmensä hyvyyeitä*. Vuorosanoissa ei ole mitään puhekielen tavoittelusta kertovaa, vaikka itämur-teisia ovatkin jotkin sanojen äänneasut: *reivi* 'kreivi', *uussa*, *kaun* 'kadun', *vuottakaatte*.

FREDRIK AHLQVISTIN NäYTELMä

Kirjanpainajana ja kääntäjänä toiminut Fredrik Ahlqvist suomensi Topeliuksen lastennäy-telmän *Var god mot de fattiga. Ole armelias köyhille* ilmestyi pikku vihkosena Kuopiossa 1857.

Ahlqvistin suomennoksen sujuvuuteen on osaltaan vaikuttanut Topeliuksen kieli. Topelius suosi lastennäytelmissään lyhyehköjä päälauseita. Suomennoksessa ruotsin vai-kutus ilmenee sekä sanastossa, *reivinna*, *ryökkinä*, *mamma*, *tokka* 'nukke', *paikalla* 'heti', *kanssa* 'myös', että lauserakenteissa: *Se on vielä suurempi synti, että olla ylpiä / Jumala on säättänyt sen minun velvollisuudekseni, että koettaa tehdä teistä niin hyviä ihmisiä kuin mahdollinen voipi olla*. Sanastossa on myös savolaisuuksia: *heittää* 'jättää', *kunneka* 'minne', *kovuuttaen* 'ankarasti', *sunnuntakeina* 'sunnuntaisin'.

Hämmästyttäviä ovat savonmurteiset verbinmuodot kirjakielisessä lauseessa: *Se olisi ollut parempi jos **olisia** niiltä hyviltä lapsilta anteeksi pyytäneet / Kuinhan **olisia** nähnyt äiti! / **Häpiäisiä** toki tuodessanne parempien ihmisten lapselle semmoista työtä*.

Fredrik Ahlqvist ei ole kielen keinoin erottanut toisistaan näytelmänsä henkilöitä. Hän ei ollut kielimies, mikä ilmenee muun muassa kielen kirjavuutena. 1850-luvun lopulla ei esimerkiksi lehtikieli ollut tällaista sekakieltä. August Ahlqvist tuskin olisi velipuolensa näytelmätekstiä hyväksynyt, jos olisi sen ennen painatusta nähnyt.

PIETARI HANNIKAINEN JA HÄNEN VARHAISET NäYTELMäNSä

Pietari Hannikainen suhtautui aktiivisesti suomen kielen aseman vahvistamiseen ja kie-len kehittämiseen. Ennen kaikkea hänen työnsä *Kanava eli Sanansaattaja Viipurista* -leh-

den toimittajana (1845–1847) oli merkittävää. Hannikainen käsitteli muun muassa kirjakielen ja puhekielen suhdetta (Kohtamäki 1959).

Hannikaisen ensimmäiset näytelmät julkaistiin Kanava-lehdessä 1845–1847. Niistä ovat hänen sepittämiään *Silmänkääntäjä*, *Sukuylpeys* ja *Joululahjukset*. Neljäs, *Anttonius Putronius eli Antto Puuronen*, on mukaelma Holbergin komediasta *Erasmus Montanus eller Rasmus Berg*. Vuoropuheluita sisältyy myös moniin Hannikaisen kertomuksiin, mutta sivuutan ne tässä.

Paavo Pulkkinen on luonnehtinut Hannikaisen lehtitekstiä murteiden taistelun ajan proosaksi, jossa »vuorottelevat vanhan kirjasuomen ja uudemman kirjakielen sekä tilapäisiksi jääneet itämurteiden piirteet» (Pulkkinen 1972: 114). Sääminkiläislähtöisen Hannikaisen kieleen vaikuttivat Savonlinnan seudun savolaismurteet. Kehityksessä olevan kirjasuomen ja itämurteiden erot tuskin olivat hänen tuntemissaan kielen varianteissa kovin selviä.

1847 ilmestyi Hannikaisen laaja suomennosmukaelma *Asianajaja eli Lain-opillinen Käsi-kirja Suomen kansalle*. Lainopillisen käännöskielen vertaaminen Hannikaisen samanaikaiseen näytelmäkielen paljastaa hänen kielensä vaihtelun.

Lainopillisen käsikirjan suomennoksessa Hannikainen käyttää *d*:tä; poikkeukset ovat harvinaisia. *ts*-yhtymää ei korvaa muu kirjainyhtymä tai kirjain. Mutta indikaatiivin preesensin monikon 3. persoonan muodot ovat aina pitkävokaalisia (*juoksevat, maksaavat*), kieltoverbin imperatiivi on *e*-alkuinen (*elä, elköön*), yksitavuisten verbien preesensin yksikön 3. persoona on *pi*-päätteinen ja *eA*-nominat ovat *iA*-nomineita (*vaikia, kiintiä*). Nämä nykyisestä kirjasuomesta poikkeavat piirteet kuuluvat Hannikaisen 1840-luvun kirjakielen, eikä niitä ole syytä pitää näytelmien vuorosanoissakaan puhetta jäljittelevinä.

Hannikaisen näytelmäkielen syntaksissa ei puhekielen vaikutus juuri näy. Sellaisena voi kuitenkin pitää seuraavaa, usein toistuvaa piirrettä: 2. persoonalle esitetyistä kysymyksistä puuttuu *kO*-liite, esimerkiksi *Oot sinä hulluna, tyttö? / Ostat sie minulle siitte uudet hameet? / Muistat sinä? / Liisa, et sinä kuullut? / Näet sinä mitä? / Sallit sinä? / Tieättä työ?* Näissä repliikeissä on muitakin puhekielen piirteitä. Predikaatin *kO*-liitteettömyys voi olla tietoinen keino lisätä luontevuutta.

SILMÄNKÄÄNTÄJÄN JA SUKUYLPEYDEN KIELI

Silmänkääntäjä-farssissa on pilkan kohteena ulkomaalaisuuden kritiikitön ihailu. Yleisöä nauratetaan muun muassa nimiväännöksillä: *Korvapuustius, Räkänenander, Kortpelian-der, Tyhjäckerskonius*. Parodioinnin kohteena on myös virallinen tyyli; viittaussuhteiden sekaannukseen perustuva pila lienee peräisin jostakin vieraskielisestä tekstistä: *niin tuli vastaani vihanen koira, joka haukkui, niin että vaimoni säikähti, josta kun häntä kuritin, hän minulle irvesteli hampaitansa ja tahtoi purra*.

Silmänkääntäjän henkilöt puhuvat kaikki jokseenkin samanlaista kieltä, Hannikaisen silloista kirjakieltä. Vuorosanoissa ei ole harvinaisia itämurteisia sanoja ja yleensäkin murreilmauksia on vähän (*haastaa* 'puhua', *virkkaa* 'sanoa', *ken* 'kuka', *kuin* 'kuinka', *pian* 'melkein'). Repliikkien kielessä toistuvat monet samat piirteet kuin Hannikaisen Lainopillisen käsikirjan käännöskielessä: *ts* ja *d* ovat yleisiä, *eA*-nominat *iA*-asuisia, *menä* ja kieltoverbin imperatiivi *e*:llisiä. Erojakin on. Silmänkääntäjässä abessiivin päätte on geminaatallinen (*syömättä*) eikä preesensin monikon 3. persoonan muodoissa ole pitkää

vokaalia. *Minä*-pronomini jää usein pois predikaatin edeltä: *voin vedon lyödä*. Persoonapronomineja Hannikainen käyttää yleensäkin vähän.

Myös Sukuylpeys-näytelmän repliikit ovat taitavasti konstruoitua kirjakieltä. Näyte luutnantti Kerskoniuksen puheesta: *Nella! se oli synti joka hänessä silloin puhui, se oli se rutto, se tarttuva tauti joka nyt turmelee maamme nuorison, se oli se, jo yltääsen tuttu Suomikiihko. Joka haaralla kirjutellaan suomea, joka haaralla toimitetaan talonpojalle viisautta, siitä, Nella! ei seuraa muu kun suora kadotus. Talonpoika tulee yhtä viisaaksi kuin herra, kaikki erotus säätyjen välillä häviää, Vapasukuisten tuhatvuotinen ansio unhotetaan. Oh! mihin viepi ihmisiä tämä hulluus!* — Lastenkin vuorosanat ovat kirjakielisiä. Murteen mukaiset *mie, sie* lienevät niissä tahallisia: *Kuule mistä sait sie niin ankarat vaunut? / Ostit! mutta mistäkäs sie sait niin paljon rahaa? / Mie?*

Hannikaisen pienet keinot ovat tehokkaita, esimerkiksi seuraavassa repliikissä hän käyttää taitavasti puhuttelua: *Hoi kuule, hän siellä, sanos minulle mikä hovi tämä on?* Kerskonius puhuu tässä miehelle, jota hän pitää palvelijana. Silmäkääntäjän Matti Hölmönen taas kehuu lukeneensa Raamatun »kolmesti halki». Kieltoverbin imperatiivi on ä:llinen, kun Hölmönen siteeraa Raamattua: *älä johdata meitä kiusaukseen*; aina muulloin Hannikaisen variantti on *elä*.

ANTTONIUS PUTRONIUKSEN ELI ANTTO PUUROSEN KIELI

Hannikaisen kolmas näytelmä oli suomennosmukaelma. Repliikkien laajuus ja tyyli ovat peräisin alkuperäisestä Holbergin tekstistä. Lyhyet kysymykset ja vastaukset vauhdittavat vuoropuhelua. Alkutekstin mukaisesti eri henkilöiden vuorosanojen välillä ei juuri ole kielellisiä eroja. Kaikki puhuvat jokseenkin sujuvasti ja yleensä kirjakieltä. Repliikeissä on niukasti piirteitä, jotka kertoisivat pyrkimyksestä jäljitellä puhuttua kieltä. Sanojen muodoissa ja äänneasuissa on melkoista kirjavuutta. Hannikainen käyttää vuorosanoisakin yleensä *d*:tä. Tavallisia ovat kuitenkin asut *meiän, heiän* ja melko yleistä on *d*:ttömyys *h*:n jäljessä: *puto puhasta / yhen puustavin tähän / hiien hyvä*. Poikkeuksetta kirjakielisiä ovat vain vuorosanoihin kuulumattomat ohjeet, esimerkiksi *menevät ovesta tai itkien*.

Sekä juonen että kielen kannalta ovat kiinnostavia vastakohta-asettelut. Maisteri Anttonius Putronius tärkeilee oppineisuudellaan, kun taas hänen veljensä Jaakko Puurosen vuorosanoissa on enemmän puhutun kielen piirteitä. Hannikainen korostaa kielellisin keinoin veljesten välistä eroa: Jaakko. *Tervetulemastasi kotiin veikkoni! / Putronius. Jaakko! minulle on iloinen sinua tavata. Vaan veikkouden sen saat sinä ajoissa jättää pois. Ennen se oli kyllä hyvä, mutta nyt arvaat itseksi, se ei enää ole sovelias. / J. Miten? etkös sie ole veljeni. / P. Että syntymältä niin olen, sitä en kielläkkään, lurjus! vaan tietäisit myös sen, että sinä olet talonpojan töllö ja minä vihitty vilosohvian magisteri. Vaan kuule, Jaakko! mitä rakas morsiameni, ja appeni nyt jaksavat? / J. He ovat terveenä. Äsken olivat täällä ja kysyivät millon veikko tulisi kotiin. / P. Taas veikko! Minä en sano ylpeydestä, Jaakko! vaan se on ihan sopimaton sinun minua niin kutsua. / J. Mitenkäs teitä kutsun veikko! / P. Kutsu minua Herra Putroniukseksi, jolla nimellä minua tunnetaan Helsingissä. / J. Jos sen vaan muistasin. Sanoitteko työ, Herra Putrojussiksi?*

Holbergin komedia sopi latinantaitoisille lukijoille. Myös suomennosmukaelmassa on runsaasti latinalaisia sitaatteja. Hannikainen on säilyttänyt sen eron, että latinaa siteeraa melko hyvin maisteri Putronius itse, kun taas kanttorin kielioppitermit ovat milloin min-

kinlaisia ja latina vain latinan tapaista: *pirum nostrum parium cum collere duri darium*. Sipri kyllä ihailee kanttorinkin latinaa. Lauseen *Die veneris in domum Ahonii immigravi* [= perjantaina muutin Ahoniuksen taloon] kanttori suomentaa: *elä nosta kurikkaa korkialle putoaa päähäsi*, johon Sipri: *Onkos siinä niin syvä viisaus?*

Sipri Puuronen keskustelee latinankielisiä termejä rakastavan kanttori Palovineruksen kanssa: Kanttori. *Se olisi kuin tahtoisin minä ryöstövoudille haastaa greikkaa, näyttääkseni sitäki kieltä osaavani.* / Sipri. *Ymmärrättekös Reikkaaki Kanttori?* — Hannikainen on oivaltanut pienten erojen tärkeyden: *greikkaa ja reikkaa*.

Vertailtavaksi otan vielä Liisan repliikkien kielen ja kirjetyylin. Liisan vuorosanat ovat lyhyitä: *Voi minua poloista!* / *Sano jo kultaseni että se on littiä*. Myös Silmänkääntäjänäytelmän Liisalle ovat ominaisia huudahtelut: *Ah mikä lusti Herra!* / *Mikä makia muis-ku!* *Ah!* / *Mitä? Sinä Jussi? Hui!*

Toisenlaista on tyyli Liisan kirjeessä: *Siksi rukoilen nyt sinua hellän rakkauteni tähden suostumaan samaan uskoon jolla me niin kauvan hyvästi olemme aikoin tulleet. Jos et sitä tee, niin ole vakuutettu, minun täytyvän surra itseni kuoliaksi; koko maailma siitä soimaisi sinua, joka niin tuottaisit kuoleman sinua enemmän kuin omaa sieluansa rakastavaiselle morsiamellesi Elisabeth Nikodemuksen tytär.*

JOULULAHJUSTEN KIELI

Kieleltään kiintoisin Hannikaisen varhaisista näytelmistä on Joululahjukset. Sen kieli on erilaista kuin Hannikaisen muiden näytelmien kieli mutta samanlaista kuin Lagervallin ainoan suorasanaisten näytelmän kieli (ks. edellä). Kieli on kirjakielen ja puheen omituis-ta sekoitusta. Persoonapronominien monikkomuotoina Hannikainen suosii nyt asuja *myö*, *työ*, *hyö* (esiintymiä yli 60, *me* kerran). Virkkeet ja lauseet ovat rakenteeltaan kirjakielisiä ja silloisen kirjasuomen mukaisia ovat monet muodotkin, mutta äänne- ja osin muotopiir-teissä on siellä täällä, epäjohdonmukaisesti, yllättäviä murteellisuuksia: *oottakee, tulkaa takaisin* / *Mitä niistä männee, virkkakee, minä jätän rahat paikalla* / *Antakaa anteeksi muistamattomuuteni, työ etten toisianne vielä tunne* / *Hyvät vieraani, ruoka on pöyvässä, jos suvaihetta, istukaamme* / *Ah, mamsel' Elli! etten usko miten minua harmittaa, kun täyvyin laiminlyöä nämä iloiset hetket, jotka oisin saanut seurassanne viettää* / *Työ erehytte, herraseni, minun suurin iloini on nähä virkamiehen rehellisyyttä ja ystävyyttä talonpoikaa kohtaan*.

Näytelmän henkilöt puhuvat kukin omalla tyyllillään. Korpin, kruununvoudin sijaisen, puhetta värittää kiroileminen ja mieltymys sananparsiin: *Mitäs saatanaa se tahtoo sanoa* / *sen hän sano saakeli vie oikein* / *Mitäs hittoja tämä merkihtee?* / *Mänkääät nyt hitoille jokainua* / *Ei tuon hiton suuta voi millään tuketa* / *No mäne nyt helvettiin, roisto* / *Mänisit nyt siitä hiielle* / *Mut huomena, sano Korppi* / *Sika kesän kyntää van ei jouluna juo olutta, sano suomalainen* / *minun viissattaa ruplaani, ne mänivät kuin kaivoon* / *Hänen kasvonsa ovat ihanat kuin veres pankin seteli ja hänen silmänsä loistavat sulosti kuin uusi hopparupla* / *vuoroin vieraissa, sano susi kuin otti koiraa kaulasta*.

Korpin kielestä eroaa jahkailevan talonpojan Matti Kurrin puheentapa: *Kuulkotehan, kun minä olin ikään teille tulemassa, niin teiän Liisa sano tulevanne tänne, näyttähän sen, mamsel Elliä kosiin, niin aattelin noin, tuttu talohan tuo on, voinhan minä männä tuonne taan poika pahaisen luoksi* — *niin, yksi tie kaks' asiata, saan olla* — *Assessyör, täällä teiän*

kihlaisissa — ettähän työ panne pahaksi, sillä näättehän, työ kohteletta aina niin hyvästi meitä tuhmia talonpoikiakin, työ herra Asessyör! Matti Kurrin puhetta värittävätkin myös ekspressiivi-ilmaukset: *hympräytä, mielessä muikeloitti, olla retkotti, tilan retkale.*

Sekä Korpin että Kurrin vuorosanoissa on paljon murrepiirteitä: *oisin, näätsen, tiijon, kahella saalla, kuusviettä, viissättää, ihestänikin, ihtiäni, erehyttä, näättä, rupiaavat, teköövät.* On *i:ttömiä* imperfektejä, *sano, toru*, on monenlaisia imperatiiveja, *oottakapas, virkkakee, kuulkote työ, kuulkoten.* Omistusliitteiset muodot ovat milloin kirjakielen mukaisia, *elämäni, tyttäresi*, milloin murteen mukaisia, *morsiamein, naapuriis*, ja joskus sekamuotoja, *kerallaisi, jutustaisi.*

Jaakko Kurrin, nuoren papinapulaisen, puhetyyli on erilaista kuin Matti Kurrin tai Korpin. Näyte Jaakon replikoinnista: *Millä toivoilla tulin äsken tähän huoneeseen, jossa ajatukseni on altis ollut kuin rakkaassa koissansa? — ja miten hirmuisesti olen nyt petetty? — Minulle on kuitenkin mahoton ymmärtää, kuinka niin jalo henki, kuinka niin armias nainen voipi yhistyä tuohon ilkiöön, jolla ei ole mielessä muu kuin petos ja paljas voitonhimo? Minulle näyttää, kuin hänen rinnallensa olisivat kaikki hempiämmät liikunnot outoja.*

Tyylierot ilmenevät myös näytelmän kahden kirjeen välillä. Luukas Susi kirjoittaa: *Rakas veljein! ilolla luvun kirjasi, jossa ilmoitat valinneesi ihelleisi elämä kumppalin. Saan siis toivottaa sinulle nyt onnia ja menestystä aikeessais. Tullos hyvin onnelliseksi tuon valittuisi kansa. Hänelle se on toella onnellinen kauppa. Ne sinulta mainitut juttupaperit lähätän muuanta reisuvaista myöten, joka näinä päivinä on sinne tulossa. — Minä voin arvata, jottet sinä tälläistä päätöstä oottanut. — Kutsunethan sie minua häihisi? Sinun veljeis. Luukas Susi.*

Virallista kirjettä Hannikainen mukailee seuraavasti: *Hänen Kejsarillisen Majesteettinsä ja niin eespäin — tekee tiettäväksi: että kun minä, 18 tenä Elokuussa annetulla päätöksellä, joka nyt on voittanut laillisen voiman, olen määrännyt talonpojalle Matti Kurrille puolen Vaittilan tilaa Tulolan kylässä —.*

Niissä tekstijaksoissa, jotka eivät ole vuorosanoja, Hannikainen ilmeisen tahallisesti käyttää sellaista kieltä, missä murrepiirteitä on niukasti. Kirjakielinen *d* esiintyykin vain selitysteksteissä: *vetää vadin hänen käsistä pois, Korppi odottelee, suudeltua.* Hannikainen ei kuitenkaan ole aivan johdonmukainen. Näytteitä selitysteksteistä: 1) *katselee, ottaansa, taritsee, mennen*, 2) *ihekseen, ilman kahtomata, mänevät, kääntää lehen, yhistyy toisihin, vettä nuuskua.* Murteellisten asujen käyttö selitysteksteissä tuskin oli harkittua, ehkä pikemmin toimitustyön kiireestä johtunutta.

PIETARI HANNIKAISEN MYÖHEMMÄT JULKAISTUT NÄYTELMÄT

Liukas-kielinen ja *Selima*, Hannikaisen suomennokset Schillerin näytelmistä (*Der Parasit oder Die Kunst sein Glück zu machen* ja *Turandot*) julkaistiin 1861 Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Näytelmistö-sarjassa. Hannikaisen ranskasta suomentamia näytelmiä painettiin kolme: 1864 *Pietar Patelin eli Sukkela asianajaja*, 1873 Kirjallisessa Kuukauslehdessä *Gringoire* ja Näytelmäkirjallisuutta-sarjassa vasta 1899 *Työväen elämästä*. Suomalaisen Teatterin ohjelmistoon se oli kyllä kuulunut ensimmäisestä näytäntökaudesta (1872–1873) alkaen (Aspelin-Haapkyliä 1907 ja 1909).

▷

LIUKASKIELINEN JA SELIMA

Hannikaisen saksasta kääntämien näytelmien henkilöt puhuvat lähes poikkeuksetta samaa kieltä, 1860-luvun kirjasuomea. Hannikaisen sanavaraston runsaus yllättää: *Miten se häntäili, miten se lurikehti, miten se liukasteli opettajan ympärillä ja miten se kiivelsi toisen ansion omaksensa ja osasi aina toisen kaateilla tuleen istuita.*

Muutamista vuorosanoista tapaa pieniä puheen piirteitä: *Minä oon teidän vallassa / viistoista vuotta kamratti, usko minua / Sinun mielestäis / Ettenkös sitä tee?* — Osin toisenlaista kieltä kuin muut henkilöt käyttää Liukaskielisessä nuori talonpoika Robinau. Hänen vuorosanoissaan on runsaammin puheen piirteitä: *Minä samassa matkaan ja nyt oon tässä. Elkää panna pahaksi armollinen rouva! meidän suku puhelee asiat suoraan; mikä sydämässä se suussa... ja kun näin tuon armaan serkun, näättekö, se, se vasta kävi minun sydämelle. Kotona on vissisti kaikki hyvin?*

Selima-näytelmän kielessä on joitakin outoja piirteitä, joita ei ole Hannikaisen muissa näytelmissä, esimerkiksi *pienimmään* (pro *pienimpään*), *minun nähdäni* (pro *nähdäkseni*) tai *perästä häiden* (pro *häiden perästä*). Määräisen artikkelin tapaisia *se* tai *ne* -pronomineja on runsaasti ja omistusliite puuttuu aina, jos sanan edellä on pronomini *meidän* tai *heidän*.

Pietari Hannikainen oli 1840-luvulla, muun muassa Kanavassa, kirjoittanut sujuvaa suomea. 1860-luvun näytelmäsuomennoksissa hänen suomen taitonsa tuntuu oudosti huonontuneen. Näytteitä: *Varten minä nukutin sinun pidetyn sydämesi niillä suloisilla toivoilla / Vaan iloita minä en voi hänen tuskalle / Unhottakaa nyt pois se hirmuinen tapaus / Minä unhottaa? / Ei oo niin köyhää kerjäläistä, Ei ruhtinaa niin äveriästä, Kuin tättä einettä vois hetken olla.*

PIETAR PATELIN, GRINGOIRE JA TYÖVÄEN ELÄMÄSTÄ

Hannikaisen ranskasta suomentamissa näytelmissä yllättää kielen kankeus. Virkkeiden pituus ja lauserakenteiden mutkikkuus selittynevät osin originaalitekstistä. Tuntuu ilmeisesti, että Hannikainen on pikemmin pyrkinyt tarkkaan vastaavuuteen kuin luontevaan suomennokseen. Käännöskielen piirteitä on paljon: *Sinulla on oikein / minkä löydät sinulle kylläksi huonon / pannen yhden kätensä verkapankon päälle / tahdoin kuulla jos sinulla on mitä osaa siihen varkauteen / joka viehättää kaikki ihmiset.* Näyte Gringoire-näytelmästä: *Niin sire, siitä syystä neiti Godegrann, korkean isä vainajanne hallitessa, meni naimiseen hirtetylle, jonka koulupojat pilalla olivat ottaneet alas ja kätkeneet sen vanhan tytön huoneesen hänen ollessaan iltakirkossa. / Kuningas tietää, että minunki äitini oli Tours'in kaupпамiehen tytär... Ihan pienenä, hänen leikitessään Loire joen rannalla, varastivat hänen mustalaiset... kaksitoista vuotta myöhemmin hän löytyi ihmeellisellä tavalla jälleen.*

Kielellisiä eroja ei vuorosanojen välillä ole; muun muassa asianajaja Patelin ja paimenpoika Antti puhuvat samanlaista kieltä.

Hannikaisen näytelmäsuomennos Työväen elämästä kuvaa väkivallan seurauksia. Vuorosanojen totisuuteen on vaikuttanut originaalitekstin tyyli: *Kapakkaan! Ei! ei! / Vannomatta paras. Teidän ijällänne ja teidän tilassanne se tempu käy kuin leikinteolla. Yksi lasi ensin, sitte toinen ja sitte... / Te erehdytte. Minä rakastan tervettä älyäni enkä tahdo*

sitä millään heikontaa. Hauskimmista hauskin on minusta koti, jossa löytyy puhtautta, iloa ja ystävällistä keskustelua rakkaan vaimonsa kanssa.

Henkilöiden luonnehtimiseen ja toisistaan erottamiseen ei tässäkään näytelmässä ole käytetty vuorosanojen tyylieroja.

PIETARI HANNIKAISEN JULKAISEMAT TONMAT NäYTELMÄT

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjallisuusarkistossa on säilytteillä neljä Pietari Hannikaisen näytelmäkäsikirjoitusta. *Lapsuuden ystävät* ja *Siri Trolle* ovat hänen sepittämiään, *Luulosairas* ja *Hernani* kääntämiään. Niitä ei ole julkaistu.

LAPSUUDEN YSTÄVÄT JA SIRI TROLLE

Lapsuuden ystävät on huvinäytelmä, »tapaus Laatokan seudussa». Suomalainen Teatteri esitti sitä eri puolilla Suomea 1873–1877 (Aspelin-Haapkyä 1907).

Siri Trolle sijoittuu Pietari Brahen aikaan. Näytelmää ei ole julkaistu, mutta se on esitetty 1875, nimenään *Neitsyt Siiri* (Aspelin-Haapkyä 1907). En ole löytänyt tietoa siitä, onko Hannikainen tuntenut Kustaa III:n näytelmän *Siri Brahe* (Klemming 1863–1879).

Hannikaisen näytelmäkäsikirjoitusten vuorosanat ovat kirjakieltä. Merkkejä puheen jäljittelystä on niukasti. Lapsuuden ystävät -näytelmässä vuorosanojen luontevuutta parantaa kuitenkin lauseiden lyhyys. Siri Trollessa tyyli on perin korkealentoista ja lauseet kankeita: Kristina. *Eroittakaan meitä vuodet, aaltoinen meri, muuttukaan maailma nurrin, minun ajatukseni, henkeni, koko elämäni ja sen toivot, ne riippuvat iäti sinussa.* / Kreivi. *Todella, Tiina, joka kerran kun tulen tähän maahan, tunnen kuin henkisin toista ilmaa, kuin olisin tullut ihan vieraasen maahan. Täällä on kaikki niin ominaista.* / Kristina. *Ja tuo merkillinen kansa: en voi kyllin kuulla sen sointuisaa puhetta. Jokainen uusi nimi jota kuulen huvittaa minua ominaisella soinnullaan. Kuin mielelläni oppisin heidän puhettansa.* / Kreivi. *Se ei ole helpointa. Saisit ainaki asua täällä vuoden ja pari ennenkuin osaisit piioillesi sanoa: keitä illaksi papurokkaa.* Hannikaisen tyyliille ominaisena voi pitää myös sitä tyylin keikausta, mihin repliikki loppuu.

Muiden vuorosanojen kielestä poikkeaa selvästi seminaristi Hanneksen puhe, kun hän on olevinaan kreivi: *Minä osamas niin hoonosti Soomekeelt — ah, kun minä tahtos fröökkinälle teiti tyttäreille puhella kaikki ne ihmeet, joita minä näkimäs Sveitsis, Italias, Amerikas, Intias, Kiinas, Labradoris, Honolulus, Nukakiinas, Australias — —. Mutta siellä ei laitamas sellaisia tuhmuuksia kuin kouluja — ne tekemäs ihmiset tuhmiksi — tarhapöllöiksi.*

LUULOSAIRAS JA HERNANI

Kääntäjä ja näyttelijä Oskar Vilho (1840–1893) suomensi 1800-luvun jälkipuoliskolla Suomalaista Teatteria varten useita Molièren huvinäytelmiä, muun muassa Luulosairaan. Luulosairas esitettiin ensi kerran Helsingissä 1883 (Aspelin-Haapkyä 1909). Vilhon suomennosta olisi kiintoisaa verrata Hannikaisen käsikirjoitukseen, mutta Vilhon teksti ei ole säilynyt (Suomen Kansallisteatterin arkistonhoitajan antama tieto). SKS:n kirjallisuusar-

kistoon talletettu Hannikaisen Luulosairas on varhaisin.

Koska Molièren näytelmien vuorosanat yleensä ovat lyhyitä, nopeita ja iskeviä, on Hannikaisen Luulosairaana suomennoksessa hyvän draaman mukaista kielenkäyttöä runsaasti. Vuorosanat ovat kirjakielisiä.

Neljäs arkistoon talletetuista Hannikaisen näytelmäsuomennoksista on nimetön; ensimmäinen lehti puuttuu. Näytelmä on henkilöluettelon perusteella tunnistettavissa Victor Hugon Hernani-näytelmäksi. Suomennos on kokonaan runokieltä. Aleksandriinimita, rytmi, loppusoinnut ym. seikat ovat aiheuttaneet suomentajalle suuria vaikeuksia. Hernani-näytelmää ei ole suomeksi esitetty (Teatterin Tiedotuskeskuksen tieto). Ainoa suomennos on tiettävästi Hannikaisen tekemä.

Hernani esitettiin ruotsiksi Viipurissa jo syksyllä 1840 (Sanan Saattaja Viipurista 45/1840), mikä on voinut innostaa Hannikaista suomennostyöhön. Helsingissä oli ruotsinkielinen Hernani teatterin ohjelmistossa 1870-luvulla (Hultin 1878: 331). Kaarlo Bergbom (1872: 75) mainitsee Hernanin suomennettujen näytelmien joukossa, suomentajaa ilmoittamatta.

NÄYTELMÄKÄSIKIRJOITUSTEN MUUTOKSET

Hannikaisen näytelmäkäsi kirjoituksiin on tehty melko paljon muutoksia, poistoja ja lisäyksiä. En ole kyennyt selvittämään, milloin muutokset on tehty. Oletan kuitenkin, että muutokset on tehnyt Hannikainen itse ja että niistä on pääteltävissä, miten hän suhtautui kirjoittamaansa tekstiin.

Käsi kirjoitustekstistä on vain osa korjauksia sisältävää, osa on puhtaaksikirjoitettua. Se, että Hannikainen on tehnyt suomennostyötä vaiheittain, ilmenee muun muassa siitä, että näytelmän alussa on lueteltu »henget» (henkilöt) eri tavoin nimeten kuin itse näytelmässä: *kapinamies – liittolainen, Bömin – Pöömin kuningas, Baierin – Paierin herttua, Herttua Lützenburg – Lytzeburin herttua, käskyläs – käskyläinen.*

Vuorosanojen luontevuutta Hannikainen on paikoin parantanut lisäämällä adverbeja (*nyt, joskus, jo, sitte*). Moniin kysymyslauseisiin on lisätty *-ko*-liite: *Nuori kreivikö on kirjoittanut? / Kosioiko Olgaa? / Sinunko luvanneet hänelle?* Kirjakielen mukaisina korjauksina taas voi pitää seuraavia muutoksia: määräisen artikkelin tapaisia *se* tai *ne* -pronominen on poistettu, samoin persoonapronominen, varsinkin predikaattia edeltäviä *minä, sinä, me* tai *te* -subjekteja.

Useimmat Hannikaisen tekemät korjaukset ovat sanan tai ilmauksen vaihtoja: *hirmuista kauhiaa / totisen täydellisen [onnen] / harvinaisen sanomattoman [onnen] / houreelleni rakkaudelleni / ylenkatsetta pilkkaa / kumoon nurin / Minä kauhistun / Se oikein kauhistuttaa / Minä onneton! / Minua onnetonta! / [Minä olisin] kuin puikko vain puikkona / Jumalani Herrainen aika! / Nimenne sanokaa virkkakaa! / Vaan yhtä uskollinen kuolema se on / Vaan yhtä rohkea se surma on / syyttävät lyhtinissä tulisoittonsa. — Korjauksia voi olla joskus useitakin: *kolonivettä otekolonia hohmannia / [Sinun] pitää tulee [olla] / Olisit vaan [iloisemman näköinen].**

KOKOAVIA HUOMIOITA

1800-luvun alku- ja keskivaiheen suomenkieliset näytelmänsäpittäjät eivät käyttäneet keskenään samaa kieltä, koska yhtenäistä suomen kirjakieltä ei vielä ollut olemassa. Kir-

joittajia ja suomentajia ei sitonut yhdenmukaisen kirjakielen vaatimus, ei ainakaan siinä määrin kuin 1870-luvulla ja myöhemmin. Myös edellytykset yhtenäisen puhekielen kehittymiselle olivat vasta alullaan (esim. Ikola 1986). Kieli eli toisenlaista kehitysvaihetta kuin esimerkiksi Minna Canthin parhaina työvuosina 1880- ja 90-luvulla. Canth kirjoitti yleensä henkilöidensä vuorosanat varsin vakiintuneella kirjakielellä; vain eräissä näytelmissä (*Papin perhe*, *Kotoa pois* ja *Hän on Sysmästä*) osa repliikeistä on savonmurteisia (Saarimaa 1924: 268).

Varhaisten suomenkielisten näytelmien sepittäjät ja suomentajat olivat taidoiltaan ja osin tavoitteiltaan eritasoisia. Sellaisten kielimiesten kuin J. F. Granlundin, Antero Vareliuksen ja Pietari Hannikaisen 1840-luvun näytelmien kielessä on vaihtelua. Vuorosanoissa on tahallisia puhutun kielen piirteitä. Jotkut näytelmän henkilöt on erotettu muista kielellisin keinoin, joskus hyvinkin selvästi. Näytelmään kuuluvat ohjeet ja selitystekstit taas on kirjoitettu kirjakielellä.

Pietari Hannikaisen näytelmien kieli oli 1840-luvulla toisenlaista kuin myöhemmin. Syynä pidän sitä, että yhdenmukaisen kirjakielen vaatimukset eivät häntä aluksi sitoneet. Niissä näytelmissä ja näytelmäsuomennoksissa, jotka Hannikainen kirjoitti 1860-luvulla tai sen jälkeen, kieli on usein kankeaa käännöskieltä. Hän erottaa niissä ani harvoin henkilöitä toisistaan kielellisin keinoin. Näytelmissä ei ole puhekielen piirteitä juuri lainkaan. Se on ymmärrettävää myös siksi, ettei sellaisia piirteitä ollut niissä saksan- tai ranskankielisissä alkuteksteissäkään, joita Hannikainen suomensi. Toinen mahdollinen selitys kielen yhdenmukaisuuteen on suomen kielen kehittäjien vaikutus, esimerkiksi August Ahlqvistin antama malli, suoraan tai välillisesti. Ahlqvistin tiedetään arvostaneen Pietari Hannikaista (Kohtamäki 1959). Arvostus oli arvattavasti molemminpuolista. Mutta ilman auktoriteettien vaikutustakin Hannikainen olisi varmaan siirtynyt myöhemmissä näytelmissään pelkän kirjakielen käyttäjäksi; sitä hän saattoi näytelmien lukijoiden olettaa ymmärtävän. ■

LÄHTEET

AINESLÄHTEET

AHLQVIST, F. 1857: *Ole armelias köyhille*. Lasten näytelmä kolmessa osakkeessa. Suomen-tanut Fr. A–st. Kuopio.

F[RIMA]N, THOMAS 1849: *Hyvä lapsi*. Suomi 4/1849.

GRANLUND, J. F. 1848: *Sisaren Sukkelus*. Leikin Teko yhdessä näytelmässä. Ruottin-kielisen johdosta G-a-d. (Ennen painettu Lento-lehessä *Suomessa* 1847.) – Pohjoisen palaa eli kirjallisia huvituksia Suomalaisille. Ensimmäinen Leimaus. Helsinki.
——— 1853: *Sisaren sukkeluus*. Leikin-teko yhdessä näytöksessä. Achatin johdosta kirjottanut J. F. G-a-d. Turku.

[HANNIKAINEN, P.] 1847a: *Asianajaja, eli Lain-opillinen Käsi-kirja Suomen kansalle*. Viipuri.

HANNIKAINEN, P. 1847b: *Silmänkääntäjä eli Jussi Oluvisen matka Hölmölään*. Ilveily 2:ssa näytöksessä. St. Mikkelä.

▷

- 1861a: *Liukas-kielinen*. Komedia viidessä näytöksessä. Näytelmistö I. SKST 25. Helsinki.
- 1861b: *Selima*. Sadullinen komedia viidessä näytöksessä. Näytelmistö I. SKST 25. Helsinki.
- 1864: *Pietar Patelin eli sukkela asianajaja*. Ilveily kolmessa näytöksessä. Näytelmistö III. SKST 25. Helsinki.
- 1873: *Gringoire*. Kirjallinen Kuukauslehti 1873. Helsinki.
- 1899: *Työväen elämästä*. Yksinäytöksinen näytelmä. Näytelmäkirjallisuutta 29. Kuopio.
- *Hernani*. 5-näytöksinen näytelmä. Käsikirjoitus. SKS:n kirjallisuusarkisto. Helsinki.
- *Lapsuuden ystävät*. Komedia 2:ssa näytöksessä. Käsikirjoitus. SKS:n kirjallisuusarkisto. Helsinki.
- *Luulosairas*. Komedia kolmessa näytöksessä. Käsikirjoitus. SKS:n kirjallisuusarkisto. Helsinki.
- *Siri Trolle*. Draamallinen kuvaus kreivi Brahen ajoista. Käsikirjoitus. SKS:n kirjallisuusarkisto. Helsinki.
- JUTEINI, J. 1817a: *Perhe-Kunda*. Pila-Kirjoitus Epä-Luuloista, Kolmessa Osassa. Viipuri.
- 1817b: *Pila Pahoista Hengistä*. Kolmessa Kanssa-puheessa, Uskon Vahvistukseksi. Viipuri.
- 1827: *Pila Pahoista Hengistä*. Kolmessa Kanssa-puheessa. Toinen Ylöspano. Viipuri.
- Kanava, Sanansaattaja Viipurista*. 1845–1847. Viipuri.
- LAGERVALL, J. F. 1834: *Ruunulinna*. Murhekuvaus 5:sä Tapauksesa. Helsinki.
- L[AGERVA]LL, J. F. 1846: *Nimien suomentaminen*. Kanava.
- 1847a: *Josephi*. Kuvaus 3:sa Kohtauksesa. Viipuri.
- 1847b: *Judithi*. Kuvaus 4:sä Kohtauksesa. Viipuri.
- 1847c: *Kaini*. Murhekuvaus 2:sa Kohtauksesa. Viipuri.
- 1847d: *Tuhkapöperö*. Kuvaus 4:sä Kohtauksesa. Viipuri.
- SELIINI, HEIKKI 1850a: *Rakastuneet Hämeessä*. Leikki-näytelmä kahdessa näytöksessä. Suometar 12/1850. Helsinki.
- 1850b: *Neitonen Hämeessä*. Suometar 13/1850. Helsinki.
- VARELIUS, ANTERO 1848: *Vekkulit ja Kekkulit*. Leikki-näytelmä kahdessa Näytöksessä. Helsinki.

MUUT LÄHTEET

- ANTTILA, AARNE 1985: *Elias Lönnrot elämä ja toiminta*. SKST 417. 2. painos. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- ASPELIN-HAAPKYLÄ, ELIEL 1906: *Suomalaisen teatterin historia*. I. Teatterin esihistoria ja perustaminen. SKST 115. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1907: *Suomalaisen teatterin historia*. II. Puhenäyttämön alkuvuodet ja suomalainen ooppera, 1872–79. SKST 115. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1909: *Suomalaisen teatterin historia*. III. Nousuaika, 1879–93. SKST 115. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- 1910: *Suomalaisen teatterin historia*. IV. Bergbomin loppukausi: Kansallisteatteri. SKST 115. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- BERGBOM, K. 1872: Muutamia sanoja nykyisistä teateri-oloistamme. Kirjallinen Kuukauslehti 3/1872.
- HIRVONEN, MAIJA (toim.) 1993: *Suomen kirjailijat 1809–1916*. SKST 570. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HULTIN, ARVID 1878: Öfversigt. *Finsk Tidskrift 1878*. Senare halfåret. Tom. V. Helsingfors.
- HÄKKINEN, KAISA 1994: *Agricolasta nykykieleen*. Suomen kirjakielen historia. Helsinki: WSOY.
- IKOLA, OSMO 1986: *Yleispuhekielemme synty*. Kielikello 2/1986. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- KLEMMING, G. E. 1863–1879: *Sveriges Dramatiska Litteratur 1400–1875*. Samlingar utgivna av Svenska fornskriftsällskapet 40, 55, 67, 71–72. Stockholm.
- KOHTAMÄKI, ILMARI 1959: *Pietari Hannikaisen »Kanava»*. Uudenaikaisen lehdistömmen ladunavaaja. SKST 260. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LESKINEN, HEIKKI 1970: *Imperatiivin muodostus itämerensuomalaisissa kielissä I*. Suomi. Suomi 115:2. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LÖPPÖNEN, GUNVOR 1933: *Tuomas Friman ja hänen sanomalehtikertomuksensa*. Laudaturtyö. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- PULKKINEN, PAAVO 1972: *Nyky-suomen kehitys*. Katsaus 1800- ja 1900-luvun kirjakieleen sekä tekstinäytteitä. Tietolipas 72. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SAARIMAA, E.A. 1924: Minna Canthin kielestä. – *Kieli ja kansatieteellisiä tutkielmia*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia LII. Helsinki.
Sanan Saattaja Viipurista. 45/1840.
- SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia. Helsinki.

Suomen Kansallisteatterin arkistonhoitajan Päivi Hirvelän antamia tietoja.
Teatterin Tiedotuskeskuksen antamia tietoja.

Kirjoittajan osoite (address): *Freesenkatu 5 A 10, 00100 Helsinki*
Sähköposti: *silva.kiuru@helsinki.fi*